

Research Insights
Изследователски проникновения

ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО КАТО КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНТНОСТ В ПОЛЕТО НА ЕТНОКУЛТУРНОТО МНОГООБРАЗИЕ (РЕФЛЕКСИВНИ АСПЕКТИ)

**Ирина Колева
Цветелин Симов**

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията включва основни концепти от дисертационно изследване в обсега на социалната рефлексивна антропология. Дадени са целеполагащите характеристики на предприемачеството, като ключова личностна компетентност, по Европейската референтна рамка за ключови компетентности и Европейската квалификационна рамка. Извършена е рефлексивна картина на предприемачеството, като инструмент за социално включване на уязвими етнически общности и групи спрямо Националната стратегия за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства (МОН, 2016 – 2020).

Keywords: reflection, reflexive social anthropology, business, ethnocultural diversity, european educational priority

Ситуация

Основните тези за реализирането на предприемачеството, като ключова компетентност на детето и ученика в полето на етнокултурното многообразие, се основава на интеркултурната компетентност спрямо Закона за предучилищното и училищното образование (2016), както и съпътстващия го проект на държавен образователен стандарт „Гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование“ (МОН, 2016).

В момента се обсъжда и проект на държавен образователен стандарт за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти (МОН, 2016). В съдържателен план той също корелира с предмета на настоящото изследване.

Интеркултурното образование е същностна характеристика на образователния и институционалния процес в българското училище, която формира у детето и ученика толерантност, уважение и приемане на културните, религиозните,

етническите и расовите различия и чувство за принадлежност и общностен интегритет.

Интеркултурното образование определя един от основните принципи на системата на предучилищното и училищното образование – единство в многообразието, като по този начин превръща детската градина и училището в център за развитие на личността и общността, институция, която приема и цени културните различия.

Практическата реализация на интеркултурното образование в образователните институции е цялостен комплекс от взаимосвързани етнопедагогически и етнопсихологически принципи, подходи, образователни съдържания, форми на организация в системата на образователната среда, който се осъществява чрез активното участие на педагогически специалисти, родители, ученици и местна общност.

Интеркултурната среда е начин за организация на образователното пространство, който изисква включване на участници (деца и ученици, педагогически специалисти, родители), които са носители на различни култури и равноправно взаимодействие между тях.

Образователната интеграция на децата и учениците от етническите малцинства е процес на взаимодействие между образователни субекти, които са носители на културни различия в рамките на обща образователна среда за постигане на резултат от прилагането на държавните образователни стандарти.

Практическата реализация на образователната интеграция в образователните институции е свързана с два допълващи се процеса: включване на културата на всички етноси в образователния процес и целенасочено включване в общо образователно пространство на деца и ученици, носители на етнокултурни различия.

Един от инструментите за социално включване на деца и ученици от уязвими етнически общности и групи с фокус към ромите е стимулиране на предприемачеството, като личностна компетентност.

Един от основните етнопедагогически подходи е този на глобалното образование. Той определя подбора и структурирането на познавателното/учебното съдържание в системата на интеркултурното образование. Прилагането на подхода на глобалното образование изисква от учителя:

- да се представят знанията в многостранна перспектива;
- да се разгледат различни възгледи за развитието на света; детето/ученикът да разбере, че нищо не е универсално;
- да се развива у детето/ученика способност за осъзнаване на динамиката на развитие на света, причините и следствията, състоянията на хармония и конфликт/противоречие и др.;
- да се развива критичното мислене у детето/ученика и неговите умения да може да взема самостоятелно решение на базата на позитивно решаване на съществуващия факт;

– познавателното/учебното съдържание да се усвоява чрез интерактивни методи на педагогическо взаимодействие, т.е. обучението чрез действие и в дейности (интеракции).

Рефлексивният подход е основния етнопсихологически подход, определящ избора на технология на формите на педагогическо взаимодействие с детето и ученика (основни и допълнителни: задължителни и избираеми) в интеркултурното образование.

Рефлексивният подход изисква прилагането на интерактивни технологии във формите на педагогическо взаимодействие с всички адресати в условията на конкретната образователна институция съобразно спецификата на средата в межкултурен план.

Интеркултурна компетентност, в зависимост от завършения етап и степен на образование, се наблюдава, когато всяко дете/ученик притежава:

– базови знания за интеркултурността – същност, културни недоразумения и противоречия, фактори за ефективни интеркултурни взаимодействия и др.;

– познания за историята и културата на етническите малцинства, традиционно съжителстващи с мнозинството;

– знания за религии, официално признати и изповядвани в нашата страна, и свързаните с тях културни различия;

– знания за проявленията на дискриминация, предразсъдъци и стереотипи в обществото и овладени технологии за тяхното неутрализиране;

– владее базови знания в областта на равните права и възможности без разлика на раса, пол, етнически и социален произход, вероизповедание;

– познава международни и национални стандарти за правата на човека и правата на детето;

– умения за безконфликтно водене на диалог, дебат, публичен спор на межкултурна тематика;

– утвърдени антидискриминационни нагласи и публично поведение, основаващо се на чувствителност, добронамереност и межкултурна рефлексия към представителите на етнокултурните различия и др.;

– формирана етническа чувствителност към солидарност в едно межкултурно общество и умения за нейното осъществяване;

– формирано самоуважение към собствената културна идентичност, възприемана тя самата като „различна“ и „уникална“;

– формирана межкултурна рефлексия – качество, включващо в себе си и познаването, и разбирането, и уважението на другия, който е различен;

– придобити умения за социалното учене, което продължава през целия живот.

Интеркултурно компетентен е всеки учител, който притежава:

– знания за интеркултурността – същност, културни недоразумения и противоречия, фактори за позитивни интеркултурни взаимодействия и т.н.;

- знания за историята и културата на различните етнически, религиозни и езикови малцинства (етнически общности и групи, мигранти, емигранти и бежанци);

- знания за проявленията на дискриминация на основата на предразсъдъци, стереотипи и стигми и владееене на механизми за тяхното неутрализиране;

- знания в областта на равните права и възможности за всички деца и ученици без разлика на раса, пол, етнически и социален произход, вероизповедание;

- знания за проблемите и противоречията на етнокултурна основа и умения за тяхното неутрализиране и разрешаване;

- знания за билингвални технологии за образование на деца и ученици, чийто семеен или майчин език не е българският;

- знания и умения за мениджмънт в условия на етнокултурно разнообразие;

- знания и умения за интегриране и адаптиране към образователната ни система на деца от традиционни малцинства, мигранти, имигранти и бежанци;

- умения за създаване на позитивна образователна среда за диалог между представители на различните етнокултурни общности;

- умения за обучение, възпитание и социализация в дух на толерантност и взаимно уважение, познаване и приемане на културната специфика на децата и учениците;

- умения да формират самоуважение към собствената културна идентичност;

- умения за прилагане на адекватни образователни технологии, насочени индивидуално към детето и ученика;

- умения за работа в образователна межкултурна и междуетническа среда с всички адресати;

- умения за превенция на риска от отпадане и преждевременно напускане на деца и ученици от образователната система;

- умения за работа по проекти с интеркултурна тематика;

- осъзната емпатия, толерантност, самосъзнание, самоконтрол и чувство за хумор, рефлексия (емоционална интелигентност);

- увереност във вътрешния потенциал на всяко дете и стимулиране у него мотивация за постижения спрямо държавните образователни стандарти;

- поведение, насочено към покриване на стандарт в областта на кариерно и професионално развитие, разбиране на децата и учениците и техните потребности, споделяне на знания и умения с колегите, рефлексивност и самокритика.

Интеркултурно компетентен е този педагогически специалист, работещ в системата на управление на образованието, който притежава:

- интеркултурните компетентности на учителя;

- знания за мениджмънта (управлението) на интеркултурното образование;

- знания и умения за образователната интеграция на деца и ученици от етнокултурните малцинства, мигранти, имигранти и бежанци с особен фокус към тези, които са в неравностойно социално положение;

- знания за директивни и пожелателни документи, регламентиращи интеркултурното образование и образователната интеграция на деца и ученици от етнокултурните малцинства, мигранти, имигранти и бежанци;
- умение за култура на публично поведение, съобразено с ценностните ориентации на представителите на различните общности, с които работи;
- умение за идентифициране на културните различия и създаване на подходяща образователна среда както за публичното им признаване, така и за равнопоставен диалог между техните представители;
- умения за ръководене на образователен процес в межкултурна образователна среда с равноправното участие на всички субекти – носители на културни различия;
- знания и умения за вземане на управленски решения при възникнали противоречия и конфликти на межкултурна тематика;
- утвърдени антидискриминационни нагласи и публично поведение, основащо се на етническа чувствителност и межкултурна рефлексия;
- познаване и прилагане адекватни форми на педагогическо взаимодействие с родители на деца и ученици от етнокултурни малцинства, мигранти, имигранти и бежанци.

Методология

Предмет на изследването са индикаторите за предприемачеството като ключова личностна компетентност.

Обект на изследването са етнопсихологическите условия за предприемачеството, като личностна компетентност в полето на етнокултурното многообразие у нас, **с фокус – уязвими етнически общности и групи.**

Европейската комисия дава следните препоръки относно националната програма за реформи на България за 2016 година. Според доклада „В България продължават да съществуват много висок дял на хора, изложени на риск от бедност или социално изключване, и много високо равнище на неравенство. Продължаващите предизвикателства, свързани с интегрирането на ромите на пазара на труда, улесняването на прехода от училище към работа и подобряването на обхвата и ефективността на социалните политики и политиките в областта на здравеопазването и пазара на труда, възпрепятстват напредъка в борбата със социалното изключване и бедността“. „Образователната система разполага с ограничени възможности за включването на уязвимите групи и за осигуряването на учащите се на необходимите им умения. Уязвими групи като ромите и учениците от бедни семейства продължават да са изправени пред значителни пречки при достъпа до образование и завършването на образование. Равнището на записване за учене сред ромите е на всички степени на образованието значително по-ниско, отколкото за останалата част от населението. Процентът на преждевременно напуснали-

те училище продължава да нараства и е особено висок в селските райони и в по-слабо развитите области. Премахването на пречките пред участието в образование в ранна детска възраст на децата в неравностойно положение е от основно значение за повишаване на образователните резултати и предотвратяване на случаите на отпадане от училище. Новият Закон за предучилищното и училищното образование, приет от Народното събрание през септември 2015 г., е важна стъпка към всеобхватна реформа на училищната система. Прилагането на това законодателство, заедно с целеви мерки за преодоляване на незаконодателните пречки пред пълноценното участие на групите в неравностойно положение в образованието, следва да допринесе за повишаването на потенциала за растеж на българската икономика, както и на социалното сближаване в дългосрочен план. Във висшето образование процентите на записаните и на завършилите нарастват, а равнището на заетост на наскоро дипломираните се възстановява бавно, но остава все пак значително под средното за ЕС“.

Предприемачеството е важен фактор за стимулиране на българската икономика. То може да изглади социалните неравенства между различните етноси и затова се явява ключова компетентност в полето на етнокултурното многообразие. Предприемачеството е основен инструмент и катализатор на редица положителни обществени промени, свързани с икономическия просперитет, етническата и културната интеграция в обществото, формиране на нация от независими и свободомислещи граждани. Всичко това откроява насърчаването и провеждането на системна политика за обучение в дисциплини, подполагащи развитието на предприемачеството в учебния план на учениците в системата на средното образование, кодирано в такива образователни стандарти, като: предучилищно образование, гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование, качество и други.

Цел на експерименталното научно-диагностично изследване е да се определят и структурират националните образователни приоритети на предприемачеството като ключова компетентност, съдържаща в себе си процеса на предприемчивостта.

Втората и по-важна цел е свързана с изследване на нагласите на българите към предприемачеството и предприемчивостта и цели да разкрие етнообразователните модели, които стимулират българите да правят бизнес.

Ето защо диагностичното изследване си поставя следните задачи:

– да се разработи и апробира диагностичен инструментариум за национално представително изследване за предприемачеството като базисна ключова компетентност в полето на етнокултурното многообразие.

Анализирайки рефлексията в сферата на образованието, се достига да извода, че все повече учени потвърждават необходимостта от отчитане на фактора етнокултурно многообразие. Счита се, че образователните поли-

тики и програми трябва да инкорпорира основни ценности, като приемане на етнокултурните различия и ориентиране в една мултиетническа среда. Всичко това се явява за Европа, и в частност за България, естествена надстройка на националните държави и като такава се превръща във важен национален приоритет.

Утвърждават се модели за популяризиране на социалното равенство между различните етноси и социални прослойки, предпоставките за равен старт в живота, като задължително и качествено образование и насърчаване на всички индивиди в обществото да поемат отговорност за личното и кариерното си развитие. Все по-голяма популярност набират политиките и програмите за обучение през целия живот не само като важна гаранция за качествен живот на индивидите, но и за изграждане на стабилни общества от граждани, които осъзнават своята роля за личен и национален просперитет.

Разбира се, мерките за социална интеграция на различните етноси минават през образователната система, но държавата се опитва да изгладя социалните различия и през активни дейности, които субсидират ключови жизнени дейности за различните малцинства. Проведените изследвания ^{1), 2), 3), 4), 5), 6), 7)} показват, че държавата и обществото не успяват да убедят различните етноси в съвременните ценности, в това число и личната отговорност и предприемаческата компетентност. Това определя проблема за невъзможността в дългосрочен план да се поддържа икономически и социален режим на субсидиран живот за определени групи от малцинствата.

На фона на тези резултати виждаме належащата нужда от бърза, цялостна и качествена промяна в нагласите, стереотипите и предразсъдъците на отделни субекти и утвърждаване на рефлексивни ценности и рефлексивно мислене ^{8), 9), 10), 12), 13)}.

В социално-рефлексивен план съществуват два **инвестиционни модела**:

а) първи модел – „**социално субсидиращ**“. Той предполага да се тушират социалните различия между етносите с държавни субсидии под различни форми. Така се преразпределя повече държавен бюджет, което създава проблем на икономиката на страната ни и в дългосрочен план ще я забави. Може да се достигне и до състояние на невъзможност да се поддържа този „социално-субсидиращ“ модел;

б) втори модел – „**социално развиващ**“. Той предполага прилагане на системни политики за промяна установките на етнически общности и групи, които са най-уязвими от последиците на социалните различия. Тези политики, които неминуемо се пречупват през образователни мерки на всички нива, разглеждаме като вид инвестиция. Подобно на всяка инвестиция трябва не само идейният проект да е добър, а и да се изпълни добре. В тази връзка е необходима последователност на прилаганите мерки, много от които към

момента имат пожелателен характер. За да залегнат необходимите социални промени, те трябва да имат и законова форма и съответно да са бюджетирани за финансиране. За да имат тези мерки максимален положителен резултат, е необходимо разбиране и приемане от цялото общество.

Методика

Проведеният диагностичен срез включва анкетни карти тип „face to face“ и интервюта по домовете на респондентите. Анкетните карти в проведеното изследване целят събиране на данни за многофакторен анализ и са с разгърната структура. Изследването е проведено от агенция „Медиана“.

Извадка – характеристики на изследването:

- обем на изследваните лица – 1002 човека над 18-годишна възраст;
- тип – двустепенна гнездова извадка;
- представителност – представително за пълнолетното население.

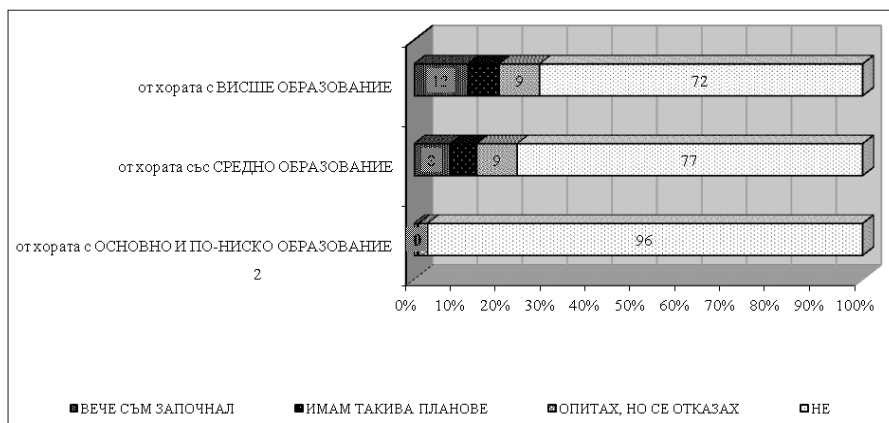
Времева процедура – период на провеждане.

Етнопсихологическото изследване е проведено на терен в периода 01.02.2014 г. – 01.02.2016 г.

Диагностични профили – дискусия и резултати

Предприемачество и образование

„Започвали ли сте някога или имате ли намерение да започнете частен бизнес?“
% образователна група

* В случая работим не със завършено, а с бъдещо образование. Така например на учениците (18 – 19-годишни) е приписано средно образование, а на студентите – висше.

Висшистите и средните специалисти имат подобни нагласи към предприемачеството – приблизително еднакъв обем проявяват или са проявявали интерес към собствена инициатива.

Ако трябва да се посочи група, за която да може да се твърди, че притежава предприемачески дух, то това са млади хора и трудовоактивни с висше и средно образование.

Отношение към труда и предприемчивост

„По-скоро съгласен/а или по-скоро несъгласен/а сте със следните твърдения:“

	% от всички	
	Съгласен	Несъгласен
От работа се става гърбав, а не богат.	62	27
У нас никой не може да забогатее с честен труд.	58	26
Няма честен бизнес – всичко е далавера и мошеничество.	46	36
Не е важно дали си добър, или лош – важното е дали успяваш.	43	45
Успехът на човек зависи преди всичко от късмета, а не от личните му усилия и труд.	43	40
Ако човек е инициативен и амбициозен, може да си оправи живота добре.	46	30

Разликата до 100 % е за сметка на неизразилите мнение.

Трудът, личните усилия, амбицията, инициативността имат малко общо с постигането на добър живот, богатство и успех. Близо две трети от хората споделят схващането, че с труд не се постигат успех и богатство. Естествено, същите тези хора смятат, че честният труд (техният) не може да доведе до просперитет. Последица от това е убеждението, че бизнесът, забогатяването са плод на измама, далавера, но не и на лични усилия, знания, труд, умения. Причините за неуспеха на обикновените хора (тези като мен) се прехвърлят върху случайността и външни обстоятелства.

Видно е обаче, че съществува и друга гледна точка. Според нея успехът е обусловен от вложените усилия, богатството е постижимо посредством труд и инициативност. Естествено, съществува успешен честен бизнес.

За да отграничим тези два коренно различни светогледа, обособихме две групи. Условно ги нарекохме: „Работяги“ и „Отрицатели“.

„Работяги“ представляват 14 % от трудоспособното население и имат следните характеристики:

- смятат, че от работа се става богат (а не гърбав);
- вярват, че успехът на човек зависи от личните му усилия и труд (а не основно от късмет);

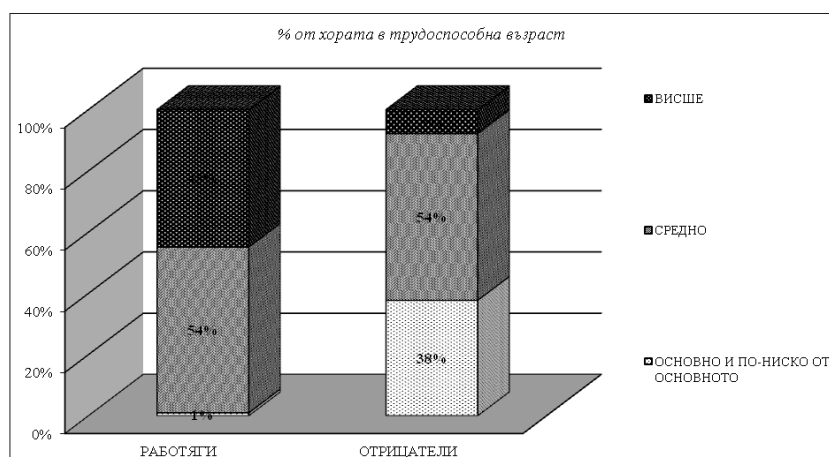
– убедени са, че има и честен бизнес – че не всичко е далавера и мошеничество.
„Отрицатели“ са 24 % от трудоспособното население и имат следните характеристики:

– смятат, че от работа се става гърбав, а не богат;
– убедени са, че успехът на човек зависи преди всичко от късмета, а не от личните му усилия и труд;

– вярват, че няма честен бизнес – „всичко е далавера и мошеничество“.

Това са два коренно различни светогледа по отношение труда, работата и успеха.

Образователна структура на „работяги“ и на „отрицатели“

* В случая работим не със завършено, а с бъдещо образование. Така например на учениците (18 – 19-годишни) е приписано средно образование, а на студентите – висше.

Близо 40 % (!) от хората в групата „Отрицатели“ са с основно и по-ниско образование. Практически те не представляват работна ръка – без квалификация и образование.

Обратно – „Работяги“ се състои от висококвалифицирани и образовани хора, както и средни специалисти.

На практика, „Отрицателите“ са напълно наясно, че с образователното и квалификационното си ниво (и възраст) нямат перспективи.

Това разбиране на собственото място в настоящото и бъдещото разпределение на блага и социални статуси ги настройва негативно към „останалите“. Те („останалите“) се превръщат в стереотипни отрицателни фактори, които престъпват закона и са... виновници за това състояние на нещата!

„Вината“ за личния материален и социален статус се прехвърля върху „другите“, „лошите“, „системата“, „гадното, несправедливо общество“.

Връзка между отношението към труда и очакванията към държавата

Особено показателна е представата на двете групи относно ролята на държавата.

„Кое от следните твърдения е по-близо до вашето мнение?“

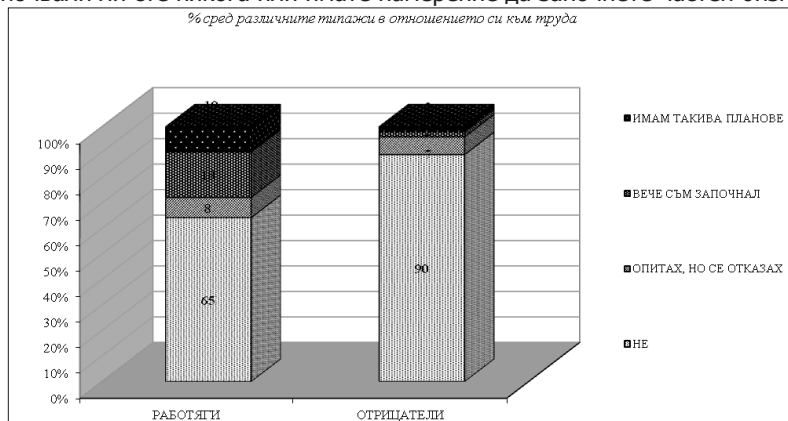
	Работяги	Отрицатели
Вместо да разчитат на държавата, хората трябва да се научат сами да се грижат за себе си .	86	25
Държавата е длъжна да гарантира на всеки добър живот.	14	75
	100 %	100 %

„Отрицателите“ чакат някой друг, но не самите те, да им осигури необходимото за добър живот, държавата е длъжна (!) да им го гарантира. Съответно неполучаването на необходимите за един добър живот атрибути води до разочарование, обвиняване на външни сили за собствения неуспех.

Обратно, „Работягите“ са поели нещата в собствените си ръце, не чакат друг да им свърши работата. Това са образовани, инициативни, предприемчиви хора, убедени във водещата роля на личните усилия и умения за постигането на добър живот.

Връзка между отношението към труда и предприемачеството

„Започвали ли сте някога или имате намерение да започнете частен бизнес?“

Отношението към труда предопределя до голяма степен наличието или липсата на нагласи към предприемачество. Инициативността, предприемчи-

востта, убеждението, че трудът и вложените усилия се отплащат, водят до желание за собствен бизнес.

Влияние на средата върху предприемачеството и предприемчивостта – произход и обкръжение

Влияние на произхода

Широко разпространеното вярване е, че ако човек произхожда от бедно семейство, не може да стане богат.

„По-скоро съгласен/а или по-скоро несъгласен/а сте със следните твърдения:“

	% от всички			
	Съгласен	Несъгласен	Не знам	
Ако човек е от бедно семейство, не може да стане богат.	44.6	37.6	17.8	100 %

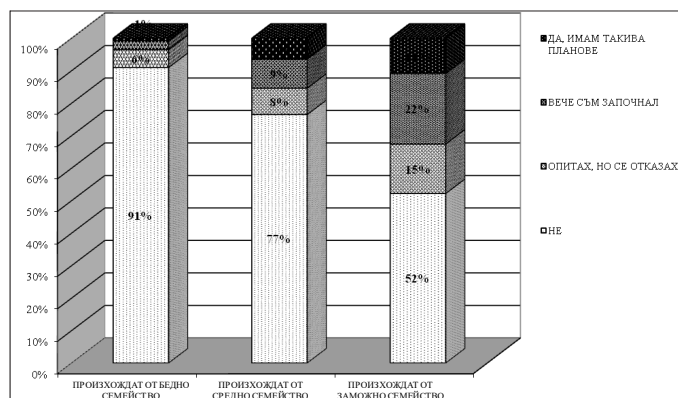
Дали произходът предопределя бъдещ материален статус или по-скоро определя схващането за бедността и богатството и начините за тяхното постигане?

„Вие произхождате от бедно или заможнo семейство?“

	% от всички
Крайно бедно	4.0
Бедно	32.8
Средно (нито особено бедно, нито заможнo)	58.6
Относително заможнo	4.3
Заможнo (добре материално)	0.3
	100 %

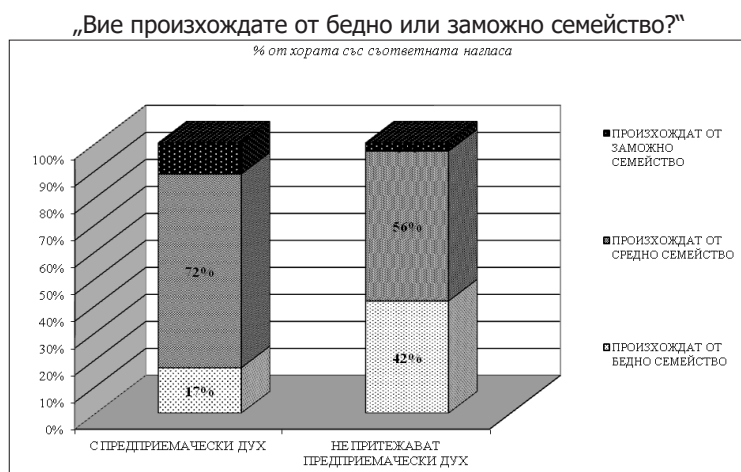
Влияние на произхода върху предприемаческите нагласи

„Започвали ли сте някога или имате намерение да започнете частен бизнес?“

Произходът оказва силно влияние върху предприемаческия „дух“ – близо половината от родените в заможни семейства са се занимавали, в момента развиват или имат намерение да се захванат със собствен бизнес. Обратното – девет от десет човека от родените в бедни семейства нямат никакви предприемачески нагласи.

Да видим и обратната връзка – хората с предприемачески „дух“ от какви семейства произлизат:

* В категорията „с предприемачески дух“ се включват три групи хора – 1) които имат намерение да развиват собствен бизнес, 2) вече са започнали или 3) опитали са, но са се отказали. В категорията „Не притежават предприемачески дух“ са всички останали – т.е. които никога не са имали намерение за частен бизнес.

Произходът на хората с предприемаческа нагласа е изместен към по-заможните слоеве от населението, докато този на хората без предприемачески дух е изместен към по-бедните слоеве.

Данните са повече от категорични – произходът изгражда система от вярвания, стереотипи, свързани с отношението към труда. Нещо повече, произходът (средата, авторитетът, примерът на родителите) създава модел на трудово поведение.

Бедността води до отчуждение от труда – от работа се става гърбав, с труд не може да се забогатее, усилията в работата са напразни, защото успехът не е продукт на лични усилия, а на късмет, случайност, на външни и независещи от индивида фактори. Каквото и да прави човек, нищо няма да промени – е верувано на тези хора. За тях работата е тежко бреме и не търсят начин да подобрят материалното си положение. Същевременно смятат, че някой друг (държавата, богатите) им е длъжен, а те са невинна жертва на системата.

Проблемът, от образователно гледище, е свързан с възпроизводство на не-образованост и неграмотност, т.е. на хора, които на практика не представляват трудов ресурс – не са квалифицирана работна сила и са част от уязвими социално-етнически общности и групи.

Това се отбелязва и в препоръките на доклада на Европейската комисия за България в периода 2016 – 2017 година, а именно: „Да подсили и интегрира социалните услуги и активните политики по заетостта, по-специално за дългосрочно безработните и за младите хора, които не участват в никаква форма на заетост, образование или обучение. Да увеличи предоставянето на качествено образование на групите в неравностойно положение, включително ромите“.

БЕЛЕЖКИ

1. Дулевски, Л. (2009). Глобалната криза и предизвикателствата пред трудовите пазари, Годишник на УНСС.
2. Иванова, В. (2010/). Няма сектори, които с фокус да ни извадят от кризата, публикация на Darik Finance.bg, 28.01.2010 г.
3. Начева, А. (2009). С напредването на кризата – неясна картина на европейския бизнес, в. „Дневник“, 31.07.2009 г.
4. Николова, Д. (2010). Бизнес климатът в икономиката се подобрява, публикация на Института за пазарна икономика, 30.04.2010, <http://ime.bg/bg/articles/biznes-klimatyt-v-pyikonmikata-se-podobryava#ixzz16D8CkjlZ>.
5. Папазов, Ем., Л. Михайлова (2010). Продуктовата диверсификация като форма на антикризисна реакция на МСП, доклад, изнесен на Юбилейната научна конференция „Световната криза и икономическото развитие“, 13 – 14 май 2010 г., Варна.
6. Петкашев, Кр. (2010). Първи плах сигнал за излизане от кризата, публикация на Института за пазарна икономика, 19.11.2010, <http://ime.bg/bg/articles/pyrvi-plah-signal-za-izlizane-ot-krizata/>
7. Петров, И. (2009/). Антикризисни политики и мерки в областта на международния бизнес, сп. „Народностопански архив“, бр. 3/2009.
8. Хигинс, Т. (2010). Днес е по-евтино да започнеш свой бизнес, публикация на ProjectMedia, 11.03.2010, http://www.projectmedia.bg/interviews/index.cgi?material_id=52041
9. Gjerstad, St., V. L. Smith, /2009/ From Bubble to Depression? Why the Housing Bubble Crashed the Financial System but the Dot-com Bubble Did Not, Wall Street Journal. p. A15, 2009, <http://online.wsj.com/article/SB123897612802791281.html>
10. Haigh, G. (2009). Stupid Money, Griffith Review 25, Queensland: Griffith University, Spring 2009.

11. Hull, J., The Credit Crunch of 2007: What Went Wrong? Why? What Lessons Can Be Learned?, Rothman School Research, <http://www.rotman.utoronto.ca/~hull/DownloadablePublications/CreditCrunch.pdf>
12. Pichler, H. (2008). Innovative Schumpeterian Entrepreneurship: A Systematic Perspective, доклад, представен на Международна конференция „Европейското предприемачество в глобализиращата се икономика – предизвикателства и възможности“, 9 – 12 септември 2008 г., Варна.
13. Tett, G. (2009). Fool's Gold: How Unrestrained Greed Corrupted a Dream, Shattered Global Markets and Unleashed a Catastrophe. London: Little, Brown / New York: Simon and Schuster, 2009.
14. Закон за предучилищното и училищното образование (2016).
15. Проект на стандарт „Гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование“ (МОН, 2016).
16. Препоръка на Съвета относно Националната програма за реформи на България за 2016 г. и съдържаща становище на Съвета относно Конвергентната програма на България за 2016 г., Брюксел – 18.05.2016 г.

ENTREPRENEURSHIP AS A KEY COMPETENCE IN THE FIELD OF ETHNOCULTURAL DIVERSITY (REFLEXIVE ASPECTS)

Abstract. The article includes basic concepts of dissertation research in the field of social reflexive anthropology. They are given goal-setting characteristics of entrepreneurship as a key personal expertise in European reference framework for key competences and the European Qualifications Framework. Functions have been used is reflective picture of entrepreneurship as a tool for social inclusion of vulnerable ethnic communities and groups against the National Strategy for Educational Integration of Children and students from Ethnic Minorities (2016 – 2020 – Ministry of Education).

✉ ¹⁾**Prof. Dr. Irina Koleva**

²⁾**Tzvetelin Simov, PhD student**

Faculty of History
Sofia University

E-mail: ¹⁾ kolevairina@abv.bg,

²⁾ tzvetelin.simov@business-logic.biz